BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA BAHOLASH KOMPETENSIYASINING ILMIY-METODIK ASOSLARINI RIVOJLANTIRISH

Choriyeva Marjona Jo'rabek qizi

Osiyo xalqaro Universiteti magistratura bosqichi talabasi

choriyevamarjona238@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning baholash kompetensiyasini ilmiy-metodik asosda rivojlantirish masalalari yoritilgan. Unda baholashning nazariy tamoyillari, mezonlar asosida xolis qaror qabul qilish, formativ va summativ baholashni uyg‘unlashtirish, shuningdek, raqamli baholash vositalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada baholash madaniyati, o‘z-o‘zini baholash, refleksiya va teskari aloqa mexanizmlarining bo‘lajak pedagog kasbiy tayyorgarligidagi o‘rni ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: baholash kompetensiyasi, pedagogik baholash, baholash mezonlari, formativ baholash, raqamli baholash, baholash madaniyati, refleksiya, kasbiy tayyorgarlik, ta’lim sifati.

РАЗВИТИЕ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИХ ОСНОВ ОЦЕНОЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития оценочной компетентности будущих учителей на научно-методической основе. Анализируются теоретические принципы оценивания, объективное принятие решений на основе критериев, сочетание формативного и суммативного оценивания, а также возможности применения цифровых инструментов оценки. Особое внимание уделяется культуре оценивания, самооценке, рефлексии и обратной связи в профессиональной подготовке будущего педагога.

Ключевые слова: оценочная компетентность, педагогическое оценивание, критерии оценки, формативное оценивание, цифровое оценивание, культура оценки, рефлексия, профессиональная подготовка, качество образования.

DEVELOPING THE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ASSESSMENT COMPETENCE AMONG PROSPECTIVE TEACHERS

Abstract. This article examines the development of prospective teachers’ assessment competence on a scientific and methodological basis. It analyzes theoretical principles of assessment, objective decision-making based on clear criteria, the integration of formative and summative assessment, and the use of digital assessment tools. The paper highlights the importance of assessment culture, self-assessment, reflection, and feedback mechanisms in strengthening future teachers’ professional training.

Keywords: assessment competence, pedagogical assessment, assessment criteria, formative assessment, digital assessment, assessment culture, reflection, professional training, quality of education.

Kirish

Ta’lim jarayonida baholash talabalar bilimini aniqlash bilan cheklanib qolmaydi, balki o‘qitish mazmunini takomillashtirish, o‘quv faoliyatini boshqarish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladigan muhim pedagogik mexanizm hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim paradigmasida baholash o‘quv natijasini qayd etish vositasi emas, balki o‘rganish jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi, talabaning rivojlanish dinamikasini ko‘rsatib beruvchi va o‘qituvchiga metodik qaror qabul qilish imkonini beruvchi tizim sifatida qaralmoqda.

Pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasini shakllantirish alohida ilmiy-metodik yondashuvni talab qiladi. Chunki kelajak pedagogi o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini adolatli, xolis hamda aniq mezonlar asosida baholay olishi, baholash natijalarini tahlil qilib, ta’lim jarayonini keyingi bosqichga yo‘naltira bilishi zarur. Bunday tayyorgarlik bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy madaniyati va pedagogik mas’uliyatini ham belgilaydi.

Bugungi kunda baholash jarayonida testologiya, pedagogik o‘lchovlar, kompetensiyaviy yondashuv, raqamli platformalar va teskari aloqa vositalarining ahamiyati ortib bormoqda. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy baholash vositalarini ishlab chiqish, baholash mezonlarini tuzish, formativ baholashdan foydalanish va refleksiv tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb masala hisoblanadi.

Asosiy qism

Baholash nazariyasi va amaliyoti pedagogik ta’limning markaziy tarkibiy qismi sanaladi. Uning asosiy vazifasi talabaning o‘quv materialini qay darajada egallaganini aniqlash, mavjud kamchiliklarni ko‘rsatish va keyingi o‘quv faoliyatini rejalashtirishdan iborat. Ilmiy asoslangan baholashda validlik, ishonchlilik, shaffoflik, xolislik va adolatlilik kabi mezonlar muhim o‘rin tutadi. Ushbu tamoyillar bajarilgandagina baholash natijalari ta’lim jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchining baholash kompetensiyasi bir nechta tarkibiy qismlardan iborat: baholash nazariyasini bilish, baholash mezonlarini ishlab chiqish, nazorat topshiriqlarini loyihalash, natijalarni tahlil qilish, teskari aloqa berish va baholash ma’lumotlari asosida pedagogik xulosa chiqarish. Bularning barchasi o‘qituvchi kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi bo‘lib, samarali ta’lim jarayonini tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik amaliyotda diagnostik, formativ va summativ baholash turlari keng qo‘llanadi. Diagnostik baholash talabaning boshlang‘ich tayyorgarlik darajasini aniqlasa, formativ baholash o‘quv jarayonida uzluksiz teskari aloqa berish orqali bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Summativ baholash esa ma’lum bosqich yakunida o‘quv natijalarini umumlashtirish vazifasini bajaradi. Ushbu yondashuvlarni uyg‘un qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarda baholashni tizimli tushunish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Baholash jarayonining ilmiy-metodik asoslaridan biri baholash mezonlarini aniq belgilashdir. Mezonlar talabaning nimaga ko‘ra baholanayotganini tushunarli qiladi, o‘qituvchining qarorini asoslaydi va subyektivlikni kamaytiradi. Rubrikalar, reyting mezonlari, diagnostik kartalar va kompetensiyaviy xaritalar baholashni aniq va shaffof tashkil etishga xizmat qiladi. Bo‘lajak o‘qituvchilar bunday vositalarni amaliy mashg‘ulotlarda tuzib ko‘rish orqali baholash madaniyatini egallaydilar.

Raqamli texnologiyalar baholash jarayoniga yangi imkoniyatlar olib kirmoqda. Google Forms, Moodle, Quizizz, Kahoot, Microsoft Teams kabi vositalar yordamida testlar yaratish, topshiriqlarni qabul qilish, natijalarni avtomatik tahlil qilish va talabalarga tezkor teskari aloqa berish mumkin. Bu esa baholash jarayonining tezkorligi, shaffofligi va samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, raqamli baholash vositalaridan foydalanishda akademik halollik, texnik imkoniyatlar va topshiriq sifatiga alohida e’tibor berish talab etiladi.

Baholash madaniyatini shakllantirish faqat texnik ko‘nikmalar bilan cheklanmaydi. Unda o‘qituvchining adolatli munosabati, talaba shaxsini hurmat qilishi, baholash natijasini tushuntira olishi va xatolarni rivojlanish imkoniyati sifatida ko‘rsatishi muhimdir. Shuningdek, o‘z-o‘zini baholash va refleksiya bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishida muhim omil bo‘lib, ular o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkoniga ega bo‘ladilar.

Umuman olganda, bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasini rivojlantirish nazariy bilim, metodik tayyorgarlik, amaliy mashg‘ulot, raqamli savodxonlik va pedagogik etika uyg‘unligida amalga oshirilishi lozim. Bu jarayon ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchi yutuqlarini xolis aniqlash va kelajak pedagoglarini zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi.

1-jadval

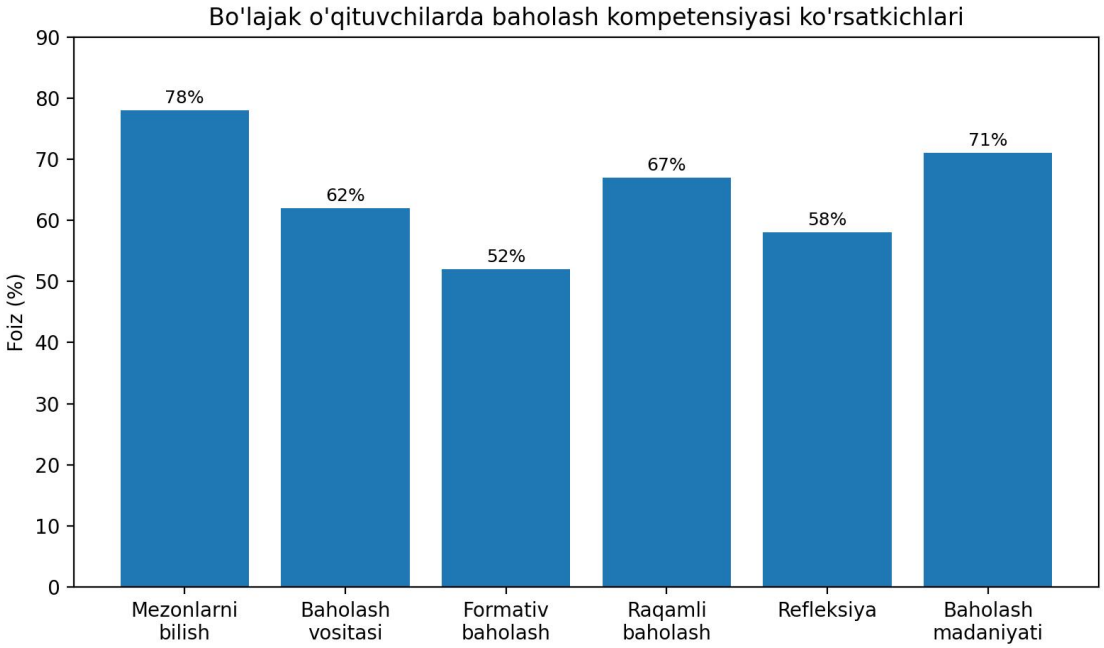
Bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasining shakllanish darajasi

№	Ko‘rsatkichlar	Natija	Pedagogik tavsifi

		(%)	
1	Baholash mezonlari va tamoyillarini o‘zlashtirish	78 %	Talabalarning aksariyati baholashning nazariy asoslari, mezonlari hamda adolatli baholash tamoyillari haqida yetarli bilimga ega. Bu esa baholash jarayonini ilmiy asosda tashkil etish uchun muhim poydevor hisoblanadi.
2	Baholash vositalarini loyihalash ko‘nikmasi	62 %	Test topshiriqlari, rubrikalar, diagnostik va amaliy baholash vositalarini ishlab chiqish bo‘yicha ko‘nikmalar shakllanib bormoqda. Shu bilan birga, vositalarning validligi va ishonchliligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha metodik tayyorgarlik talab etiladi.
3	Formativ baholashni qo‘llash darajasi	52 %	Talabalar o‘quv jarayonida muntazam teskari aloqa berish va o‘quv natijalarini bosqichma-bosqich monitoring qilishning ahamiyatini tushunmoqda. Biroq formativ baholash usullaridan tizimli foydalanish hali yetarli darajada shakllanmagan.
4	Raqamli baholash texnologiyalaridan foydalanish	67 %	Moodle, Google Forms, Quizizz, Kahoot va boshqa raqamli vositalardan foydalanish orqali nazorat va baholash jarayoni samaradorligi ortmoqda. Bu esa tezkor tahlil va shaffof baholash imkoniyatlarini kengaytirmoqda.
5	Refleksiya va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalari	58 %	Talabalarda o‘z faoliyatini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda rivojlanish strategiyasini belgilash ko‘nikmalari shakllanmoqda. Refleksiv topshiriqlar sonini ko‘paytirish ushbu jarayon samaradorligini oshiradi.
6	Baholash madaniyati va pedagogik etika	71 %	Baholashda xolislik, shaffoflik, adolat va pedagogik etika tamoyillariga amal qilish darajasi ortib bormoqda. Talabalarda baholash natijalarini asoslab berish va konstruktiv fikr bildirish madaniyati rivojlanmoqda.

Manba: *Muallif tomonidan 2022–2025-yillarda bo‘lajak o‘qituvchilarning baholash savodxonligi, pedagogik kompetensiyasi hamda zamonaviy baholash texnologiyalaridan foydalanish holatini o‘rganishga doir ilmiy tadqiqotlar asosida tuzilgan.*

Jadvaldan ko‘rinadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasining ayrim tarkibiy qismlari yuqori darajada shakllangan bo‘lsa-da, ayrim yo‘nalishlarda amaliy mustahkamlash zarur. Xususan, baholash mezonlarini bilish va baholash madaniyati bo‘yicha ko‘rsatkichlar nisbatan yuqori. Bu holat talabalarda baholashning nazariy mazmuni, adolat va xolislik tamoyillariga nisbatan tushuncha shakllanganini bildiradi. Shu bilan birga, formativ baholash, refleksiya va baholash vositalarini yaratish bo‘yicha ko‘rsatkichlar o‘rtacha darajada bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchilarning baholashni amaliy vaziyatlarda qo‘llash malakasini yanada rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi. Demak, pedagogik ta’limda baholashga oid nazariy bilimlar amaliy mashg‘ulotlar, raqamli vositalar, teskari aloqa va refleksiv topshiriqlar bilan uzviy bog‘langan holda tashkil etilishi lozim.

1-rasm. Bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasi ko‘rsatkichlari

Manba: *tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Diagramma bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasi tarkibiy qismlarining rivojlanish darajasini ko‘rsatadi. Eng yuqori ko‘rsatkich baholash mezonlarini bilish (78%) va baholash madaniyati (71%) yo‘nalishlariga to‘g‘ri keladi. Bu bo‘lajak pedagoglarda baholash jarayonining nazariy va axloqiy asoslari bo‘yicha tushuncha shakllanganidan dalolat beradi. Raqamli baholash vositalaridan foydalanish (67%) ham ijobiy natijani ko‘rsatib, zamonaviy platformalarning ta’lim jarayoniga kirib kelayotganini tasdiqlaydi. Biroq formativ baholash (52%) va refleksiya (58%) ko‘rsatkichlari hali qo‘shimcha metodik tayyorgarlikni talab qiladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda amaliy vaziyatlar, tahliliy topshiriqlar va teskari aloqa asosidagi mashg‘ulotlarni ko‘paytirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasining ilmiy-metodik asoslarini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Baholash jarayoni o‘quv natijalarini aniqlash bilan birga, talabaning rivojlanishini kuzatish, o‘quv faoliyatini yo‘naltirish va pedagogik qarorlarni asoslash imkonini beradi. Shu bois baholash nazariyasi va amaliyotini chuqur egallash kelajak o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligida alohida o‘rin tutadi.

Natijalar bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash mezonlarini bilish va baholash madaniyati bo‘yicha ijobiy ko‘rsatkichlar mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq formativ baholash, o‘z-o‘zini baholash, refleksiya va baholash vositalarini loyihalash yo‘nalishlarida qo‘shimcha amaliy tayyorgarlik zarur. Bu esa pedagogik ta’limda baholashga oid maxsus modullarni amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va raqamli vositalar bilan boyitish lozimligini anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, baholash kompetensiyasini rivojlantirish nazariy bilim, metodik mahorat, pedagogik etika, raqamli savodxonlik va refleksiv yondashuvning uyg‘unligida samarali amalga oshiriladi. Ushbu yo‘nalishda tizimli ish olib borish kelajak o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini mustahkamlash, ta’lim jarayonida xolis va shaffof baholash muhitini yaratish hamda o‘quvchilar yutuqlarini adolatli aniqlashga xizmat qiladi.

Takliflar:

1. Baholash kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus o‘quv modullarini kengaytirish va ularni amaliy mashg‘ulotlar bilan boyitish zarur.

2. Formativ baholash usullarini pedagogik fanlar mazmuniga chuqur integratsiya qilish, teskari aloqa va jarayonli baholash bo‘yicha amaliy topshiriqlarni ko‘paytirish lozim.

3. Bo‘lajak o‘qituvchilarda o‘z-o‘zini baholash va refleksiya madaniyatini shakllantirish uchun refleksiv kundalik, portfoliolar va o‘z faoliyatini tahlil qilish topshiriqlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

4. Raqamli baholash vositalari — Google Forms, Moodle, Quizizz, Kahoot va boshqa platformalardan foydalanish bo‘yicha metodik treninglar tashkil etilishi kerak.

5. Baholash jarayonida xolislik, adolat, akademik halollik va pedagogik etika tamoyillarini mustahkamlash uchun muammoli vaziyatlar asosidagi seminarlar o‘tkazish tavsiya etiladi.

6. Talabalar baholash natijalarini ilmiy tahlil qilish, statistik ma’lumotlardan foydalanish va baholash qarorlarini dalillar asosida asoslashga o‘rgatilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduqodirov, A. (2019). Pedagogik baholash nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
2. Hasanboeva, O., & Turg‘unova, D. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va baholash tizimlari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Yo‘ldoshev, J. (2021). Ta’limda monitoring va baholash jarayonlarini tashkil etish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Xodjayeva, M. (2022). Bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik asoslari. Toshkent: “Iqtisod-moliya” nashriyoti.
5. Black, P., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. Educational Assessment, Evaluation and Accountability, 21(1), 5–31.
6. Brookhart, S. M. (2011). Educational assessment knowledge and skills for teachers. Educational Measurement: Issues and Practice, 30(1), 3–12.
7. Sadler, D. R. (2010). Beyond feedback: Developing student capability in complex appraisal. Assessment & Evaluation in Higher Education, 35(5), 535–550.
8. Shepard, L. A. (2019). Classroom assessment to support teaching and learning. Educational Measurement: Issues and Practice, 38(3), 21–24.
9. Shulman, L. S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. Educational Researcher, 15(2), 4–14.
10. Karimova, Z. (2023). Bo‘lajak o‘qituvchilarda baholash madaniyatini rivojlantirish yo‘llari. Pedagogika va psixologiya jurnali, 2(4), 45–53.